

ETNOMUZIKOLOGIJA

O hrvatskoj pučkoj božićnoj
popijevci "Kirie eleison"

Miroslav Vuk, Zagreb

U spomenici crkve Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrh u zabilježeno je latinskim rukopisom da je Antonius **Römer**, orguljar iz Graza, 1763. god. izradio orgulje za 662 florena i 2 krajcera, a krapinski slikar Franciscus **Krassnig** oslikao ih i pozlatio za Rf 110.

Orgulje su imale 12 registara, 10 na manualu i 2 na pedalu prema sljedećoj dispoziciji:

Manual C/E-c³

Principal 8'
Octav Mayor 4'
Quint Mayor 3'
Octav Minor 2'
Quint Minor 1 1/2'
Superoctav 1'
Mixtur 2 f. (2/3' + 1/2')
Copel 8'
Pordun 8'
Flauta 4'

Pedal C/E-a^o

Subass 16'
Octavbass 8' (8' + 4')
Fagott 16'

(ovaj jezični registar ugradio je 1836. god. varaždinski orguljar Georg Gotthard Steininger)

Karakteristike:

- zračnice sa kliznicama (tonske kancele)
- tlak svirnog zraka 62 mm VS
- a - 446 Hz kod 22° C
- srednjetonska ugodba

Instrumentalni ustroj orgulja smješten je u 2 pobočna kućišta, a između njih u stražnjem dijelu smješten je upravljački ustroj (sviraonik) sa pogledom na glavni oltar crkve.

Registar Fagott 16' u pedalu nije Römerovo djelo. Naš zaslužni povjesničar orgulja L. Šaban je smatrao da je taj registar ugradio varaždinski orguljar Matija **Jeremitz**.

Prilikom restauriranja i otvaranja zračnice registra Fagott 16' pronađena je u registarskom kanalu originalna cedulja sa gotičkim rukopisnim zapisom iz kojeg proizlazi da je taj registar napravio varaždinski graditelj orgulja Georg Gotthard **Steininger** 1836. godine.

Prigodom restauriranja i marmorizacije kućišta orgulja pronađeni su natpisi:

na lijevom kućištu: **Antonius Römer Organifex Graecensis**

na desnom kućištu: **Franciscus Krasnnic, Pictor Krapinensis, De Pinxit**

(Nastavak sljedi)

Početak hrvatske pučke crkvene popijevke valja tražiti u zazivu: "Kirie eleison". Ovaj zaziv donijeli su grčki kršćani početkom prvog tisućljeća najprije u Italiju, a kasnije su redovnici iz Italije prenosili diljem kršćanske Europe. Već 799. godine određuju propisi salzburške crkve da vjernici trebaju učiti "Kyrie eleison". Zbor i puk pjevali su naizmjenice litanije. Zbor je pjevao "Kyrie eleison, exaudi (...), ora pro nobis", a puk je pripijevao "Kyrie eleison, Voit wutben ..."

Početak drugoga tisućljeća počeli su ispred *Kyrie eleison* stavljati razne pobožne zazive u narodnom jeziku (Italija, Njemačka, Francuska), pa možemo pretpostaviti da je taj običaj uzeo maha i kod nas u Hrvatskoj kod popova glagoljaša na staroslavenskom ili hrvatskom: *Gospodi pomiluj*.

Na *Kyrie eleison* sjeća nas riječ "Krlas", koja se nalazi u češkom koralu o sv. Vojtjehu (Adalbertu). Kod nas Hrvata sačuvao se taj zaziv u popijevci *Ovo se klanja zeleni Juraj, Kiroles iz Turopolja ili Kirja ležo iz popijevke Mili moj Bože*. (Zapis Franje Kuhača 1870. u Kostajnici.)

Godine 1148. piše prepošt *Gerlo* iz Reichenberga: "Čitav svijet slavi Spasitelja i u pjesmama u narodnom jeziku."

Može se pretpostaviti da su u ono vrijeme i ondašnji naši preci imali nekoliko svojih popjevaka, nažalost nezabilježenih. Za sada, prva najstarija hrvatska zabilježena popijevka je *Bog se rodi v Vitliomi*¹ iz 1320. godine.

I u naše dane njezina se inačica pjeva u božićno vrijeme u Istri u seocu *Paz*.

Objavljuvanjem *Cithare octochorde* (1701.) zazivom *Kyrie eleison* započinjala je u Međimurju svaka pjevana sveta misa u župnim crkvama. Međimurski "školniki", u ono vrijeme prilično siromašni materijalom, a i stručno, prepisivali su jedni od drugih prve riječi iz *Cithare*, a kasnije i note iz *Cithare* ili iz napisanoga prijepisa. Bilježilo se i po sjećanju i zbog toga nije neobično da u svim rukopisnim školničkim pjesmaricama (koje su do naših dana pronađene)² od početka druge polovice

XVIII. stoljeća nalazimo kod svake svete mise zaziv *Kyrie eleison*, (naravno napisan na različite načine prema pismenosti pojedinoga školnika).

Evo nekoliko primjera:

ADVENTSKI –

*Kirie glas presveti
vu Nazaret angel leti
da reč Božju Deve zvesti, Eleison, eleison.*

NOVOLETNI –

*Kirje, kirje zmožni Bože jaki
od Device rodjen v Betlehemu,
Elejson, elejson.*

KORIZMENI –

*Kirie Jezuš dragi
vu puščini kruto gladni
od koga se ves svet hrani, Eleison, eleison.*

VUZMENI –

*Kirje, si veseli spevajmo: Aleluja!
Stal se z groba Sin Boga večnoga! Aleluja!*

Posebno raduje podatak da je jedna od najsvečanijih i najpjevanijih božićnih popjevaka (sadašnje riječi):

*Kirie eleison, eleison,
Isus se rodi u štalici ...*

nastala na tlu Međimurja između 1820. - 1835. godine.

Prema prvom rukopisnom zapisu i pismenim podacima popijevka je nastala u krugu obitelji *Kollay* koja je u XVIII. i XIX. stoljeću darovala Katoličkoj Crkvi u Hrvata desetak svećenika i isto toliko učitelja i orguljaša.

Autorom riječi drži se katoripski orguljaš Janko (Januš) *Kollay* (druga polovica XVIII. i prva polovica XIX. stoljeća), a djelo su nastavili njegovi sinovi *Hieronim* i *Ambroz*. *Ambroz* je popijevku zabilježio i u svoju rukopisnu pjesmaricu *Popevke Bosichne Ambrosiussa Kollay 1835*. (Posljednji vlasnik pjesmarice bio je kanonik Janko Barlè.)

Izvorne riječi iz Jankove (Januševe) pjesmarice glase: (Prema Hieronimovom prepisu u Podturnu u Međimurju)

*Kirje Eleison Eleison
Jezuš se rodil v Betlehemu
Pojte pastiri
Tam se vsi njemu poklonite.*

*Kriste Eleison Eleison
on za nas terpi v pervoj vuri
Pojte pastiri
Tam se vsi njemu poklonite.*

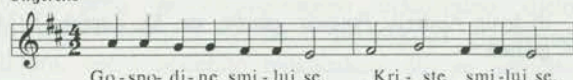
*Majka Maria, Terpi zimu
ar neje našla stana sinu
Nego se stišče
Sinekom svojem vu štaljiczi.
Amen.*

Oko 1850. u molitveniku *Pravi put vu nebo* (nedostaju prva tri lista), nepoznati urednik ili autor uvrstio je među božićne popijevke prvi put i *Kirje eleison*. Međutim između *Kollayeve* druge i treće kitice stavio je novu kiticu s ovim riječima:

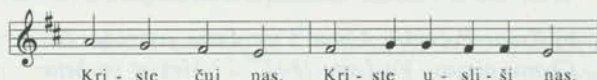
*Kirie eleison, eleison,
Koj nije imal mesta v-gradu.
Kralji šetujte,
njega tam verno vsi poštuje.*

Prvi izvorni napjev najvjerojatnije je istovjetan s tradicionalnim starinskim međimurskim napjevom litanija u čast B. D. M.

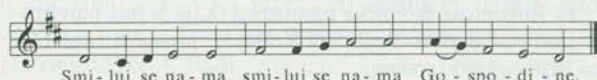
Umjereno

Go - spo - di - ne smi - luj se, Kri - ste smi - luj se,

Kri - ste čuj nas, Kri - ste u - sli - ši - nas.

Smi - luj se na - ma, smi - luj se na - ma Go - spo - di - ne.

Sa sigurnošću se može pretpostaviti da je Franjo **Dugan** na početku stoljeća melodijski i ritmički prilagodio napjev osuvremenjenim riječima (najvjerojatnije kanonika Ferde *Rožića*).

Međimurski orguljaši u župama uz rijeku Muru uveli su točan raspored pjevanja božićnih popjevaka kod pojedinih sv. misa. U razdoblju 1820. - 1840. g. orguljaš *Ambroz Kollay* svirao je na Božić *Pri zorni Meši* ove popijevke:

Na pristup	<i>Kirje, Eleison ...</i>
Na Diku	<i>Došel je z neba ...</i>
Na Evangeljum	<i>Simo pastiri ...</i>
Na Verujem	<i>Verujem vu Boga...</i>
Na Alduvanje	<i>Jezuš Sinek milo plače ...</i>
Na Svet	<i>Na svet je porodjeno ...</i>
Po Podiganjem	<i>Jezuš Marije dragi Sin ...</i>
Na Agnec Božji	<i>Poslušajte vsi sada</i>

Sve popijevke pjevala je otvorena srca i s punim grlom čitava crkva kotoripska, a tako je bilo diljem Međimurja od Raskrižja do Macinca i Dolnje Dubrave.

Na kraju treba pripomenuti da do danas nitko nije pokušao pronaći izvorište popijevke *Kirie eleison*, a nije ni zabilježeno od kuda i kako je došla u *Hrvatsku crkvenu pjesmaricu*, a kasnije i u sve crkvene pjesmarice do naših dana.

BILJEŠKE:

1. a) Rudolf Strohal: "Najstarija sačuvana hrv. umjetna pjesma iz god. 1320." *Sv. Cecilija* (ožujak - travanj), str. 33 - 35, Zagreb, 1916. godine
- b) Grupa autora: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925. do 1925. godine*, strana CXI, Zagreb, 1925. godine prigodom proslave 1000 - godišnjice Hrvatskog kraljevstva.
- c) Dr. Stjepan Ivšić: "O tobožnjoj najstarijoj sačuvanoj hrvatskoj pjesmi prije god 1320." *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knjiga XIV, str. 1 - 26, Zagreb 1939. godine.
- d) Josip Andreis: *Povijest glazbe*, str. 35, Zagreb, 1974. godine.
2. a) *Ex Libris Mathiae Kellemina* iz 1772. godine.
- b) *Kniga Popevkih Chesz Vsze Letto potrebne Za K. Chorus pizzano Vu Lettu 1803^{em} 27 Maj = pochetu.*
- c) Rukopisna školnička pjesmarica (koja je bila najvjerojatnije vlasništvo Ambroza Kollaya), pisana u razdoblju 1820. - 1855. godine.
- d) Rukopisna školnička pjesmarica Juraja Sokol iz Kotoribe, pisana 1890. godine.
- e) Rukopisna školnička pjesmarica (s notama), II. Geoga Spindlera iz 1893. godine u Selnici.

FOND SVETE CECILIJE

U Fond je uplatio naš vjerni dobročinitelj preč. gospodin
ANTUN HOBLAJ,
župnik iz Preloga – 200,00 kuna.

Uredništvo zahvaljuje i želi da ga za njegovu vjernost i velikodušnost novorođeni Kralj obilno nagradi.

OBLJETNICE

Plodna glazbena djelatnost Lovro Županović - prigodom 70. godišnjice rođenja

Nikša Njirić, Zagreb

Mnogostruka revnost – sintagma je koja se može povezati uz djelovanje akademika Lovre Županovića, istaknutog hrvatskoga znanstvenika, skladatelja i glazbenog pedagoga koji je ove godine (21. srpnja) navršio 70 godina života. Svojim dosadašnjim djelovanjem ostavio je vidan trag na svim trima područjima i tako obogatio hrvatsku glazbenu kulturu.

Kratak ocrtni njegov životnog puta vodi nas najprije u Šibenik gdje se rodio 1925. Tamo je učio glasovir, vodio zborove i orguljao. Nakon ispita zrelosti upisao se na *Filozofski fakultet* u Zagrebu te je 1950. diplomirao u grupi slavistike i romanistike. Istodobno je bio upisan u Srednju školu tadašnjeg Hrvatskog državnog konzervatorija (danas Muzička akademija odn. Glazbena škola "Vatroslav Lisinski" kao samostalna ustanova) s teoretskim predmetima kao glavnima. Stekavši potrebnu količinu teoretskog znanja primljen je na historijsko-teoretski odjel *Muzičke akademije* na kojem je diplomirao 1953. Diplomom iz kompozicije stekao je kasnije: 1971. u ljubljanskoj *Akademiji za glasbo* kod istaknutoga slovenskog skladatelja Lucijana Marije Škerjanca.

Županovićovo kretanje u službi vezano je - osim rada u muzičkoj školi u Bjelovaru - isključivo za Zagreb, a ide od osnovnih i srednjih škola (1950. - 1961.) gdje je predavao glazbeni odgoj, odn. glazbenu umjetnost (klasična gimnazija) preko Pedagoške akademije (teoretski predmeti u odjelu za nastavnike glazbe, 1961. - 1978.) do Muzičke akademije (1978. do umirovljenja 1990.) gdje je vodio kolegije za muzikologe i profesore glazbene kulture.

Prvi skladateljski uspjeh Županović je postigao *Pjesmom mladih graditelja* (G. Vitez) koja je nagrađena na natječaju 1947. godine. Tada još mladi, nepoznati skladatelj tako je – nadmašivši tom prilikom